

سکه‌های عرب‌ساسانی

شاهین آریامنش^۱، هوشنگ رستمی^۲

چکیده

پس از برافتادن یزدگرد سوم واپسین شاهنشاهی ساسانی، فرمانروایان اسلامی بی‌درنگ به ضرب سکه‌هایی پرداختند که سکه‌های کسروی نامیده می‌شد که پژوهشگران امروزه آنها را عرب‌ساسانی می‌نامند. این سکه‌ها از سنت به‌جای‌مانده از دوره ساسانی و تأثیر دیرپای ساسانیان بر تازیان در زمینه واژگان، شمایل‌نگاری و چیزهایی از این دست وام گرفته است. بیشتر سکه‌های عرب‌ساسانی سیمین هستند که با نام درهم شناخته شده‌اند. بر این سکه‌ها، به‌طور معمول، تصویری از شاه ساسانی همراه با یک نوشته اندرزی و آرایه‌های گوناگون همراه است. در سوی راست تصویر، نام حاکم به خط پهلوی نوشته شده است و در پشت سکه‌ها، آتشدان آیین زرتشتی همراه با نگهبان آتش در کنار آتشدان حک شده است. نگارندگان در این مقاله به نقد و بررسی کتاب سکه‌های دوره فترت، دوره گذار از ساسانی به اسلامی (معرفی سکه‌ای ویژه) می‌پردازد. سکه‌های عرب‌ساسانی در پژوهش‌های سکه‌شناسی جایگاه ارزنده و مهمی دارد و پژوهشگران گوناگون چه ایرانی و چه نیرانی مقاله‌ها و کتاب‌های چندی در این زمینه نگاشته‌اند. نگارندگان در این مقاله بر آن هستند تا به نقاط ضعف و قوت این کتاب بپردازد، اگرچه در این کتاب نقطه قوتی دیده نمی‌شود و هرآنچه که هست نقاط ضعف است و این کتاب بیش از اینکه کتابی پژوهشی در عرصه سکه‌شناسی عرب‌ساسانی باشد، کاتالوگی آن هم نه‌چندان ارزنده است که اطلاعات ارزشمندی نه در چندی و نه در چونی به مخاطب نه‌تنها دانشگاهی و علمی بلکه به عامه مردم هم نمی‌دهد.

واژه‌های کلیدی: سکه، شاهنشاهی ساسانی، سکه‌های عرب‌ساسانی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

^۱ گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران sh.aryamanesh@ihcs.ac.ir
^۲ گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن، دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دانشگاه مازندران، مازندران، ایران Rostami.Houshang@yahoo.com
مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۳/۱۲ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۴/۱۲ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۷/۴/۱۰
استناد: آریامنش، شاهین، رستمی، هوشنگ. (۱۴۰۱). "سکه‌های عرب‌ساسانی"، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۱، شماره ۲: ۱۳۱-۱۴۱.

مقدمه

همراه با یک نوشته اندرزی و آرایه‌های گوناگون همراه است. در سمت راست تصویر نام حاکم به خط پهلوی نوشته شده است. در پشت سکه‌ها، آتشدان دین زرتشتی همراه با نگهبان آتش در کنار آتشدان حک شده است. در همه این مشخصه‌ها، سکه‌های عرب‌ساسانی با درهم‌های سیمین و مسین ساسانی همانند هستند، تفاوت بارز این دو، افزوده شدن نوشته‌های عربی به سکه است (نصراله‌زاده، ۱۳۸۱). سکه‌های عرب‌ساسانی در پژوهش‌های سکه‌شناسی جایگاه ارزنده و مهمی دارد و پژوهشگران گوناگون چه ایرانی و چه نیرانی مقاله‌ها و کتاب‌های چندی در این زمینه نگاشته‌اند. نگارندگان در این مقاله بر آن هستند تا به ارزیابی کتاب سکه‌های دوره قنبر، دوره گذار از ساسانی به اسلامی (معرفی سکه‌ای ویژه) بپردازد و نقاط ضعف و قوت آن را روشن سازد.

درباره کتاب و نویسنده

کتابی که در این مقاله به آن می‌پردازیم کتاب سکه‌های دوره قنبر، دوره گذار از ساسانی به اسلامی (معرفی سکه‌ای ویژه) نام دارد که به قلم امین امینی و سرگئی داشکف نگاشته شده است. این کتاب را انتشارات پازینه در سال ۱۳۹۴ در ۱۰۴ صفحه و در قطع رقعی منتشر کرده است که از این ۱۴ صفحه، فقط ۲۵ صفحه آن متن است و دیگر صفحه‌های کتاب در بردارنده تصویرهایی سیاه و سفید سکه‌های عرب‌ساسانی و نیز تصویرهایی رنگی سکه‌های دوره ساسانی است. امینی پیش از این کتاب، کتاب‌های چندی با نام تاریخ و سکه در پایان امپراتوری ساسانی، ۱۳۸۷، هر مزد چهارم: ۱۲ سال سلطنت، ۱۳ سال سکه، ۱۳۸۳، سکه‌های ساسانی، ۱۳۸۵، سکه‌شناسی آخرین شاهان ساسانی: بررسی‌های تاریخی و سکه‌شناختی در اواخر دوره ساسانی و ابتدای اعراب، ۱۳۹۲ نگاشته یا گردآوری کرده است.

پس از کشته‌شدن یزدگرد سوم واپسین شاه ساسانی و پیرو آن سرنگونی شاهنشاهی ساسانی به دست تازیان مسلمان، ایرانشهر آرام‌آرام بخشی از قلمرو حکومت اسلامی شد. مسلمانان همچون بسیاری از حکومت‌های نوپدید که شیوه و راه و رسمی از برای حکومت نداشتند، از رسم و راه‌های حکومت‌های برافتاده بهره‌مند می‌شدند تا قلمروشان را سر و سامانی ببخشند. اقتصاد و دادوستد که یکی از پایه‌های اساسی هر حکومتی است نیازمند سکه‌های رسمی است. ساکنان عربستان که در دادوستد از سکه‌های ساسانی و بیزانس بهره‌مند می‌شدند پس از پیروزی فرمانروایانشان بر سرزمین‌هایی چون ایران با استفاده از سکه‌های حکومت پیشین به پیشبرد امور می‌پرداختند به طوری که فرمانروایان اسلامی بی‌درنگ پس از کشته شدن یزدگرد سوم به ضرب سکه‌هایی پرداختند که سکه‌های کسروی نامیده می‌شد که امروزه عرب‌ساسانی می‌نامند و تاریخ ۲۰ یزدگردی بر آنها دیده می‌شود (رضائی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۲۱). بیشینه این سکه‌ها به تصویر خسرو پرویز و یزدگرد سوم دو شاه ایرانی مزین شده بود و روی سکه نام فرمانروایان عرب به خط پهلوی آمده است و در حاشیه بیرونی سکه، شعارهای دینی به خط عربی نوشته شده است. طراحی و کتیبه‌های این سکه‌ها متأثر از سنت بهجای‌مانده از دوره ساسانی و نفوذ و تأثیر دیرپای ساسانیان بر تازیان در زمینه واژگان، شمایل‌نگاری و تداوم کاربرد زبان پهلوی برای نوشتن کتیبه‌هاست. این سکه‌ها مربوط به دوره فرمانروایان مسلمان در دوره خلفای اموی هستند که در مناطق تحت نفوذ ساسانیان فرمانروایی می‌کردند. بیشتر سکه‌های عرب‌ساسانی سیمین هستند که با نام درهم شناخته شده‌اند. بر این سکه‌ها، به‌طور معمول، تصویری از شاه ساسانی

آن متن است و دیگر صفحه‌های آن با تصویر آذین شده است بس دشوار است؛ باین حال تلاش می‌شود تا کتاب سکه‌های دوره فترت، دوره گذار از ساسانی به اسلامی ارزیابی و بررسی شود.

نقد و ارزیابی کتاب را از عنوان آن آغاز می‌کنیم. نخستین چیزی که با دیدن عنوان اصلی و برطوطی‌ها و سکه‌های دوره فترت، دوره گذار از ساسانی به اسلامی به ذهن خواننده متبادر می‌شود این است که نویسندگان در نبود کتابی جامع درباره سکه‌هایی که به عرب‌ساسانی پرآوازه شده‌اند، کتابی نگاشته‌اند اما بی‌درنگ با عنوان فرعی (معرفی سکه‌ای ویژه) که درون کمانک آمده است با گمان و دودلی و نیز تا اندازه‌ای درمی‌یابیم که کتاب به معرفی سکه‌ای خواهد پرداخت که مربوط به دوره عرب‌ساسانی است. این گمان و دودلی با مطالعه پیشگفتار دو صفحه‌ای کتاب به یقین تبدیل می‌شود که نویسندگان در آن اشاره می‌کنند که به بررسی درهمی خواهند پرداخت که ظاهری ساسانی دارد اما به دست تازیان ضرب شده است (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۷). نخستین پرسشی که پس از خواندن پیشگفتار کتاب و پیش از خواندن ادامه کتاب برای خواننده پیش می‌آید این است که درباره یک سکه و معرفی ویژگی‌ها و شاخصه‌های آن و همسنجی آن با سکه‌های دوره‌های پیش و پس از خود چه اندازه می‌توان گفت و نوشت که نویسندگان نه مقاله بلکه کتابی را به آن اختصاص داده‌اند. باین حال پس از پیشگفتار نامناسب کتاب، نویسندگان در مطلبی با عنوان «(۱) بررسی‌های سکه‌شناختی»، بی‌درنگ وارد مبحث توصیف سکه می‌شوند که آن نیز خالی از ایراد نیست (به ادامه بنگرید). همواره برای وارد شدن به هر مبحثی چه هنگام نگاشتن کتاب و چه هنگام نوشتن مقاله، پس از مقدمه، به پیشینه پژوهش‌ها و تحقیقاتی که در قالب کتاب و مقاله و گزارش و چیزهایی از این

پیشینه دانشگاهی نویسنده روشن نیست و گویی صرفاً از علاقه‌مندانی است که مجموعه‌ای از سکه‌ها دارد و از همین روی به سکه‌شناسی و نوشتن کتاب در این زمینه تخصصی می‌پردازد.

نقد ابعاد شکلی اثر

جلد کتاب به رنگ سبز است که تصویرهایی از سکه‌های دوره ساسانی آن را آذین کرده است که جلوه‌ای ویژه به کتاب داده است. صحافی کتاب نیز به نسبت مطلوب و مناسب است. از کاغذ گلاسه در این کتاب استفاده شده است و تصویرهای پایانی کتاب به صورت رنگی منتشر شده است و غلط‌های چاپی در آن دیده نمی‌شود. باین حال در حروف‌نگاری کتاب یکدستی و هماهنگی دیده نمی‌شود چنانکه در صفحه‌های ۶۱ و ۶۲ کتاب، حروف کوچک‌تر از صفحه‌های دیگر کتاب است. از سویی اندازه قلم استفاده شده در این کتاب به نسبت قطع کتاب که رقعی است، درشت است و فاصله سطرها نیز زیاد است. کتاب‌نامه کتاب نیز به خوبی تنظیم نشده است و ایرادهای چندی در آن دیده می‌شود (به ادامه بنگرید). همچنین یکی از ایرادهای مهم کتاب نداشتن نمایه است. کتاب پیشگفتار کوتاه دو صفحه‌ای دارد که در آن به هدف نویسندگان از نگاشتن این کتاب پرداخته شده است. نویسندگان به خوبی نیز توانسته است جای نوشته‌های رو و پشت سکه در تصویرهای سکه در صفحه‌های ۱۱ و ۱۴ را نشان دهد تا خواننده جای آنها را دریابد. نویسندگان یا بهتر بگوییم نویسنده ایرانی، متن روان و رسایی نیز در نوشتن این کتاب دارد و از دید نگارش و ویرایش در حد قابل قبول و مناسبی است.

نقد محتوایی کتاب

نقد و بررسی و ارزیابی کتابی ۱۰۴ صفحه‌ای در زمینه سکه‌های دوره ساسانی که فقط ۲۵ صفحه

به هر مبحثی پس از پیشینه لازم است تا نویسنده هرچند کوتاه و به دور از پرگویی تعریفی کامل برای خواننده چه دانشگاهی و چه غیر دانشگاهی از این مقوله بیان کند.

نویسندگان در همان آغاز به همسنجی این سکه با سکه‌های دیگر دوره‌های تاریخی ایران می‌پردازند، این درحالی است که در یک پژوهش منظم و منطقی نویسندگان در وهله نخست باید به توصیف شیء به صورتی روشمند بپردازند.

در ادامه نویسندگان بدون اینکه به محل یافت این سکه اشاره کنند و یا حتی مشخصات دقیق و کامل مجموعه‌ای را که این سکه در آن نگهداری می‌شود بگویند، به معرفی سکه می‌پردازند و فقط در پانویس صفحه ۹ اشاره کوتاهی می‌کنند که این سکه در مجموعه سرگئی داشکف، سکه‌شناس و مجموعه‌دار روس قرار دارد و دریغ از معرفی دقیق محل مجموعه و نیز خود سرگئی داشکف.

نگارندگان بر این باور هستند که نویسندگان کتاب سکه‌های دوره فترت، نخست باید تعریفی از سکه‌های عرب‌ساسانی ارائه می‌کردند و سپس به صورت بسیار روشن و سامان‌دهی شده‌ای به توصیف ویژگی‌ها و مشخصات این سکه می‌پرداختند چنانکه در هر کتاب و مقاله‌ای از این دست انجام می‌شود (برای نمونه بنگرید به توصیف ویژگی‌ها و مشخصات سکه‌ها در کتاب‌هایی چون تاریخ و سکه‌های ساسانی نوشته آندرئا گاریبیلدی، ۱۳۹۶ یا کتاب سکه‌های ایران در دوره اسلامی از آغاز تا برآمدن سلجوقیان نوشته حسن رضائی باغبیدی، ۱۳۹۳ و ...). از سویی در پژوهش‌هایی که با سکه و خط و نوشته‌های رو و پشت سکه سر و کار داریم نیازمند آن هستیم تا حرف‌نویسی و آوانویسی دقیقی از نوشته‌ها داشته باشیم که شوربختانه در این کتاب چنین چیزی نمی‌بینیم.

نویسندگان پس از خوانشی که از متن

دست که در آن زمینه انجام شده پرداخته می‌شود تا خواننده اطلاعات مناسبی از فعالیت‌های پژوهشی در آن زمینه داشته باشد و با فراز و فرودها و کمبود و کاستی‌های آن حوزه تخصصی و نیز چیزهایی از این دست آشنا شود. شوربختانه در این کتاب اثری از پیشینه پژوهش دیده نمی‌شود این درحالی است که پژوهش‌هایی هرچند اندک در زمینه سکه‌های دوره عرب‌ساسانی چه به زبان فارسی و چه به زبان‌های غیر فارسی صورت گرفته است که از این میان به کتاب ملک ایرج مشیری با عنوان پژوهشی درباره سکه‌شناسی ایران در دوره‌های ساسانی و عرب‌ساسانی (Mochiri, 1977 and 1972) یا کتابی از ادم دروئن (Drouin, 1886) اشاره کرد. البته پژوهشگران دیگری نیز به سکه‌های عرب‌ساسانی پرداخته‌اند که می‌توان به کتاب پژوهشگرانی چون ریکا گیزلن و کوریل با عنوان مجموعه‌ای از سکه‌های مسی عرب‌ساسانی (Curjel, Gyselen, 1984) و نیز کاتالوگ سکه‌های عرب‌ساسانی اثر جان واکر (Walker, 1941) و همچنین سکه‌شناسی عرب‌ساسانی هاینس گابو به (Gaube 1973) و یا سکه‌های عرب‌ساسانی در دانشنامه ایران به قلم مایکل بیتس یا پژوهش‌های رضائی باغبیدی (۱۳۹۰) و آلبوم (2011) و آلبوم و گودوین (2002) و مرتن و ادن (2011) ... اشاره کرد (Bates 1986).

اگر از پیشینه پژوهش چشم‌پوشی کنیم بی‌گمان باید در پژوهش‌هایی این چنین که به سکه می‌پردازد نخست تعریفی از موضوع مورد بحث ارائه کنیم. شوربختانه نویسندگان در این کتاب تعریفی از سکه‌های عرب‌ساسانی انجام نمی‌دهند تا خواننده دریابد ویژگی سکه‌های عرب‌ساسانی چیست و این سکه‌ها بر چه اساس و معیار و تراز از سکه‌های پیش و پس از خود جدا می‌شوند و از چه زمانی این سکه‌ها وارد گردش مالی و دادوستد شده‌اند. این درحالی است که برای ورود

(رضائی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۳۳). بنابراین با توجه به اینکه تنها سکه‌هایی را که روی آنها شعار «لا حُکم الا لله» نگاشته شده است را به یقین می‌توان از آن خوارج قلمداد کرد (رضائی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۳۳) نمی‌توان انتسابی که نویسندگان این کتاب انجام می‌دهند را درست و علمی دانست.

کتاب از دید میزان انطباق محتوا با عنوان و فهرست آن بسیار ضعیف است و با توجه به عنوان کتاب، تلاشی نکرده است که این سکه‌های دوره فترت را به‌خوبی معرفی و بررسی و تحلیل کند. از سویی در میانه‌های کتاب در صفحه ۶۱ و ۶۲ چکیده‌ای از مقاله یکی از نویسندگان که پیشتر در جایی دیگر منتشر شده بود با عنوان معرفی سکه‌ای ویژه با تراز سکه‌های عرب-ساسانی، آورده شده است که روشن نیست هدف از آوردن این چکیده چیست؟ و چه کمکی به فهم موضوع می‌کند؟

جدا از متن کتاب که ایرادهای بسیاری در آن وجود دارد تصویرهایی که بیشینه کتاب را به خود اختصاص داده است نیز پر از ایراد است. از صفحه ۳۲ کتاب تا صفحه ۹۵ کتاب تصویر سکه‌های به گفته نویسندگان ساسانی و عرب‌ساسانی چاپ شده است که نویسندگان در پیشگفتار کتاب درباره تصویرها چنین آورده‌اند که: «همچنین در پایان کتاب برای تکمیل مطلب و روشن شدن ذهن خواننده، تصاویری از سکه‌های ساسانی و عرب-ساسانی آورده شده که برخی ویژه هستند و تاکنون معرفی و چاپ نشده‌اند» (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۸). بهره بردن از تصویر در کتاب‌ها و مقاله‌های علمی و غیرعلمی از ابزارهایی است که نویسندگان می‌کوشند تا موضوع و مسائل کتاب را به خواننده به‌خوبی تفهیم کنند. این ابزارها یعنی تصویر و طرح و نقشه و ... در کتاب‌های باستان‌شناسی و انسان‌شناسی و سکه‌شناسی و از این دست کتاب‌ها بسیار مهم جلوه می‌کند و یاریگر خواننده می‌شود تا آنچه را که به‌صورت

سکه انجام می‌دهند و متن روی سکه را ابوالخالد می‌خوانند تلاش می‌کنند تا این سکه را به شخصیتی تاریخی منتسب کنند که پس از گمانه‌زنی‌های چندی برآیندی پر از ناسازی و تناقض ارائه می‌کنند. نویسندگان در برآیند کتاب چنین می‌آورند که این سکه متعلق به گروهی شورش‌ی مانند دسته‌ای از خوارج منطقه جی است که به سرکردگی شخصی با کنیه ابوالخالد ضرب شده است که با توجه به اینکه روی سکه برخلاف دیگر سکه‌های این دوره هیچ نشانه عربی جز نام ابوالخالد که آن هم به پهلوی نگاشته شده است دیده نمی‌شود، می‌توان این گروه و دسته را دارای عقاید میهن‌پرستانه ایرانی و به احتمال ضد عربی دانست (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۲۹). در ادامه چنین می‌آورند که سکه به سرکردگی یک عرب یا ایرانی تازه مسلمان شده ضرب شده است (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۳۰) و نیز در پایان چنین می‌آورند که انتساب سکه به افراد یا گروه‌هایی چون خوارج و فرقه‌ای چون یزیدیه قوی‌ترین گزینه است (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۳۰). در واقع نویسندگان کتاب با پیروی از دیدگاه ملک‌ایرج مشیری که شماری از سکه‌های عرب‌ساسانی را به یزیدیان و گروه‌های ناشناخته‌ای از خوارج و گروه‌هایی از این دست نسبت داده است، این سکه را به خوارج و فرقه یزیدیه و ... نسبت داده‌اند این در حالی است که به دیدگاه ملک‌ایرج مشیری نقدهایی جدی وارد است که وی در نتیجه خوانش نادرست برخی از واژه‌های پهلوی و با توسل به برخی خیال‌پردازی‌های ناشیانه و غیرعلمی، بسیاری از سکه‌های عرب‌ساسانی را به مانویان و مزدکیان و یزیدیان و گروه‌های ناشناخته خوارج نسبت داده است و برای اینکه دیدگاه نادرست خود را توجیه کند بسیاری از واژه‌های شناخته شده پهلوی و حتی برخی از نام‌های ضرب‌خانه‌ها و تاریخ‌های ضرب را به گونه‌ای دیگر خوانده است

نویسندگان این کتاب از کجا آورده‌اند؟ اگر این سکه‌ها از بررسی و کاوش روشمند باستان‌شناسی در یکی از محوطه‌های باستانی در ایران به دست آمده است باید به مجوز بررسی و کاوش - که پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری صادر می‌کند - اشاره شود! اگر این سکه‌ها در موزه‌ای دولتی یا خصوصی نگهداری می‌شود باید به آن موزه اشاره شود، در غیر این صورت سکه‌ها از کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمده است که یا خود نگارندگان کتاب، دست به بررسی در منطقه یا کاوش در محوطه‌ای باستانی زده‌اند که با توجه به اینکه نویسندگان کتاب باستان‌شناس نیستند و از همین روی امکان گرفتن مجوز کاوش برای آنان وجود ندارد کاوشی غیرقانونی انجام داده‌اند یا سکه‌ها را از عتیقه‌فروشان یافته و خریداری کرده‌اند که این نیز کاری غیرقانونی نیست و خرید و فروش چنین اشیایی جرم تلقی می‌شود چنانکه قانون مجازات اسلامی ایران خرید و فروش اموال تاریخی-فرهنگی حاصل از حفاری غیرمجاز را ممنوع می‌داند و برای این کار مجازات در نظر گرفته است. در ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی آمده است: «خریدار و فروشنده علاوه بر ضبط اموال فرهنگی، به حبس از ۶ ماه تا سه سال محکوم می‌شوند.» (منصور، ۱۳۹۶). بنابراین نوشتن کتاب یا مقاله براساس یافته‌های باستانی که از حفاری غیرمجاز به دست آمده - خواه نویسندگان در محوطه‌ای باستانی دست به حفاری زده باشند و خواه از عتیقه‌فروشان خریداری کرده باشند - معتبر قلمداد نمی‌شود چراکه اصالت اشیاء به هیچ روی روشن نیست و نمی‌توان به آنها اعتماد کرد، این درحالی است که یکی از مهم‌ترین کارهایی که هر پژوهشگری که در زمینه اشیاء باستانی به پژوهش می‌پردازد مطمئن بودن از اصالت اثر است و روشن کردن اصالت هر شی و اثر باستانی کار تخصصی کارشناسان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی

توصیف در کتاب آمده است به خوبی دریابد؛ در واقع در این دست کتاب‌ها تصویر افزون بر جنبه تزئینی که به کتاب می‌بخشد خود به عنوان مدرکی مهم رخ می‌نماید، با این حال در این کتاب اگرچه تصویرهای ارزنده‌ای از سکه‌های ساسانی و عرب‌ساسانی چه به صورت رنگی و چه به صورت سیاه و سفید آورده شده است و بخش بسیاری از کتاب را به خود اختصاص داده است به دلیل نداشتن مشخصات روشن سکه‌ها و ویژگی‌ها آنها خواننده اطلاعات ارزنده و به نسبت جامعی از تصویر این سکه‌ها دریافت نمی‌کند. در بخش سکه‌های سیاه و سفید تصویر ۸۳ سکه آورده شده است که هیچ کدام از این سکه‌ها به درستی معرفی نشده‌اند و صرفاً به زیرنویس‌های کوتاهی همچون «خسرو دوم؛ سال ۲، ضرب یزد» (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۳۳) یا «یزدگرد سوم؛ سال ۲۴، ضرب دارابگرد» (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۴۴) یا «خالد بن عبدالله؛ سال ۷۳، ضرب بیشاپور» (امینی و داشکف، ۱۳۹۴: ۵۷) بسنده شده است، این درحالی است که در معرفی توصیفی هر سکه‌ای بایسته است که وزن سکه، جنس سکه، ویژگی‌های روی سکه، ویژگی‌های پشت سکه، سال و محل ضرب سکه، حرف‌نویسی و نیز آوانویسی دقیق نوشته‌های رو و پشت سکه و چیزهایی از این دست به دقت آورده شود (برای نمونه بنگرید به توصیف ویژگی‌ها و مشخصات سکه‌ها در کتاب تاریخ و سکه‌های ساسانی نوشته آندرنا گاریللدی، ۱۳۹۶: ۶۵-۹۳). از سویی مکان یافت سکه‌ها و یا محلی که سکه‌ها هم‌اکنون در آنجا نگهداری می‌شوند نیز بسیار مهم است که شوربختانه نویسندگان کتاب هیچ اشاره‌ای هرچند کوتاه به این دو مورد واپسین نمی‌کنند و این پرسش پیش می‌آید که این سکه‌های دوره ساسانی و عرب‌ساسانی را که در پیشگفتار اشاره شده که تاکنون در جایی معرفی و چاپ نشده‌اند،

در غیر این صورت اعتبار این سکه‌ها مخدوش می‌شود. در کل باید چنین گفت که کتاب انسجام منطقی و منظمی ندارد و نویسندگان با چسباندن شماری سکه ساسانی و عرب‌ساسانی که محل یافت آنها نیز روشن نیست و همچنین آوردن مطالبی که پیشتر در جایی دیگر منتشر شده است کتابی ساخته‌اند.

نقد منابع اثر

نویسندگان این کتاب در نگارش کتاب از جستارها و منابع ارزنده‌ای استفاده نکرده‌اند این درحالی است که با توجه به انتشار کتاب‌هایی چندی در این زمینه به زبان‌های لاتین یا فارسی باید در پژوهش‌های این چنینی به آن منابع استناد کرد و از مطالب آن کتاب‌ها همچون کتاب پژوهشی درباره سکه‌شناسی ایران در دوره‌های ساسانی و عرب‌ساسانی (Mochiri, 1977) یا کتابی از ادم دروئن (Drouin, 1886) یا همچون کتاب ریکا گیزلن و کوریل با عنوان مجموعه‌ای از سکه‌های مسی عرب‌ساسانی (Curiel, Gyselen, 1984) و نیز کاتالوگ سکه‌های عرب‌ساسانی اثر جان واکر (Walker, 1941) و همچنین سکه‌شناسی عرب‌ساسانی هاینس گابو (Gaube, 1973) و یا سکه‌های عرب‌ساسانی در دانشنامه ایران به قلم مایکل بیتس (Bates, 1986) یا بخش سکه‌های عرب‌ساسانی در کتاب جدید سکه‌های ایران در دوره اسلامی از آغاز تا برآمدن سلجوقیان نوشته حسن رضائی باغ‌بیدی (۱۳۹۳) استفاده کرد.

کتابنامه این کتاب ساماندهی مناسب و درخوری ندارد و از سویی جستارهایی در این کتاب‌نامه آمده است که در متن کتاب استنادی به آنها نشده است. برای نمونه به جستارهایی از ریکا گیزلن و جان واکر و ملک ایرج مشیری و ... استناد شده است که اثری از آنها نه در متن کتاب و نه در تصویرهای آن نشانی از آنها دیده نمی‌شود که یا نویسندگان اصلاً این کتاب‌ها را ندیده‌اند و

و گردشگری است. اگر چیزی غیر از این باشد معتبر نیست و کتاب و مقاله‌ای هم که در آن زمینه نگاشته می‌شود سخت نامعتبر و غیرعلمی است. چراکه شاید برخی همچون عتیقه‌بازان برای رونق و گرم کردن بازار و کسب و کارشان و به‌دست آوردن سود به ساخت آثار و اشیاء تقلبی باستانی - در اینجا سکه‌های تقلبی - بپردازند. چنانکه می‌دانیم در سده نوزدهم عتیقه‌بازان در اروپا به ساخت سکه‌های تقلبی باستانی همچون سکه اردشیر یکم می‌پرداختند (بنگرید به گاریلدی، ۱۳۹۶: ۲)، یا برخی با هدفی ویژه و با جعل و تقلب شی‌ای باستانی درصدد تاریخ‌سازی و یا برکوسی نشانیدن دیدگاه خود در زمینه‌های علمی باشند.

تصویرهای رنگی سکه‌های ساسانی نیز از صفحه ۶۵ به‌صورت رنگی در کتاب آورده شده است. چاپ این تصویرها به‌صورت رنگی بسیار ارزنده است اما هدف از چاپ سکه‌های مربوط به دوره ساسانی در کتاب که به سکه‌های عرب‌ساسانی می‌پردازد چیست؟ آیا هدف نویسندگان از آوردن این سکه‌های ساسانی همسنجی با سکه‌های عرب‌ساسانی است؟ اگر هدف این بوده است باید به‌روشنی ویژگی‌های این سکه‌ها و تفاوتشان با سکه‌های عرب‌ساسانی بیان می‌شد و در تصویر به گونه‌ای مشخص می‌شد، اما شوربختانه نویسندگان نه‌تنها چنین کاری نکرده‌اند بلکه زیرنویس‌های درست و دقیقی نیز بر آن ننوشته‌اند و صرفاً به سکه مربوط به هر پادشاه بسنده کرده‌اند. درواقع نویسندگان بدون هیچ هدف ویژه‌ای این تصویرها را به کتاب افزوده‌اند و دلیلی برای وجود آنها در کتاب نیست. از سویی منابع هیچ کدام از تصویر سکه‌ها روشن نیست. اگر از کتاب و مقاله این تصویرها گرفته شده است حتماً بایستی به آنها اشاره شود و اگر این سکه‌ها در موزه‌ای دولتی یا خصوصی نگهداری می‌شود چنانکه پیشتر اشاره شد باید به آن موزه اشاره شود،

و چه به زبان‌های غیرفارسی صورت گرفته است که بایسته بود نویسندگان به آن جستارها نگاهی می‌انداختند و از مطالب آن استفاده می‌کردند و نیز براساس همان جستارها تعریفی از سکه‌های عرب‌ساسانی انجام می‌دادند و ویژگی سکه‌های عرب‌ساسانی را بازگو می‌کردند.

بهره بردن از تصویر در کتاب‌ها و مقاله‌های علمی و غیرعلمی از ابزارهایی است که نویسندگان می‌کوشند تا موضوع و مسائل کتاب را به خواننده به خوبی تفهیم کنند. کتاب پر از تصویر سکه‌های ساسانی و عرب‌ساسانی است با این حال به دلیل نداشتن مشخصات روشن سکه‌ها و ویژگی‌ها آنها خواننده اطلاعات ارزنده و به‌نسبت جامعی از تصویر این سکه‌ها دریافت نمی‌کند. شوربختانه هیچ کدام از این سکه‌ها به‌درستی معرفی نشده‌اند

و صرفاً به زیرنویس‌های کوتاهی بسنده شده است این درحالی است که در معرفی توصیفی هر سکه‌ای بایسته است که وزن سکه، جنس سکه، ویژگی‌های روی سکه، ویژگی‌های پشت سکه، سال و محل ضرب سکه، حرف‌نویسی و نیز آوانویسی دقیق نوشته‌های رو و پشت سکه و چیزهایی از این دست به دقت آورده شود. مکان یافت سکه‌ها و یا محلی که سکه‌ها هم‌اکنون در آنجا نگهداری می‌شوند نیز بسیار مهم است که شوربختانه نویسندگان کتاب هیچ اشاره‌ای به این دو مورد واپسین نمی‌کنند و این پرسش پیش می‌آید که این سکه‌های دوره ساسانی و عرب‌ساسانی را که در پیشگفتار اشاره شده که تاکنون در جایی معرفی و چاپ نشده‌اند، نویسندگان این کتاب از کجا آورده‌اند؟ اگر این سکه‌ها از کاوش روشمند باستان‌شناسی در یکی از محوطه‌های باستانی در ایران به دست آمده است باید به مجوز کاوش -که پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری صادر می‌کند- اشاره شود! اگر این سکه‌ها در موزه‌ای دولتی یا خصوصی نگهداری می‌شود باید به آن

نخوانده‌اند و صرفاً از سر پر کردن کتاب‌نامه آنها را آورده‌اند و یا استناد کرده‌اند و نام آنان را از قلم انداخته‌اند که این کار رعایت نکردن امانت است. استناددهی در این کتاب به‌صورت نامناسبی آورده شده است. پیشینه پژوهشگران هنگام نوشتن مقاله و کتاب از روش درون‌متنی استفاده می‌کنند و یا ارجاعات را به‌صورت پانویس کتاب می‌آورند آن هم به این صورت که پس از نام‌خواندگی نویسنده (نویسندگان) سال انتشار کتاب یا مقاله و صفحه مورد استفاده کتاب آورده می‌شود. در این کتاب نام نویسنده و کتاب و نام انتشارات و سال و صفحه همگی در زیرنویس آورده شده است که این شیوه رایج نیست و زائد است چراکه همه جستارها به‌صورت کامل در بخش کتاب‌نامه آورده می‌شود.

برآیند

کتاب از دید چاپ به‌صورتی مطلوبی چاپ شده است. جلد آن از نوع سخت است و از کاغذ گلاسه در این کتاب استفاده شده است و تصویرهای پایانی کتاب به صورت رنگی منتشر شده است و غلط‌های چاپی در آن دیده نمی‌شود. صحافی کتاب نیز به‌نسبت مطلوب است. با این حال در حروف‌نگاری کتاب یکدستی و هماهنگی دیده نمی‌شود. کتاب‌نامه کتاب نیز به‌خوبی تنظیم نشده است و ایرادهای چندی در آن دیده می‌شود. همچنین یکی از ایرادهای مهم کتاب نداشتن نمایه است.

همواره برای وارد شدن به هر مبحثی چه هنگام نگاشتن کتاب و چه هنگام نوشتن مقاله، پس از مقدمه، به پیشینه پژوهش‌ها و تحقیقاتی که در قالب کتاب و مقاله و گزارش و چیزهایی از این دست که در آن زمینه انجام شده پرداخته می‌شود تا خواننده اطلاعات مناسبی از فعالیت‌های پژوهشی در آن زمینه داشته باشد. شوربختانه در این کتاب اثری از پیشینه پژوهش دیده نمی‌شود این درحالی است که پژوهش‌هایی هرچند اندک در زمینه سکه‌های دوره عرب‌ساسانی چه به زبان فارسی

تشکیل می‌دهد این کتاب بیش از اینکه کاری پژوهشی باشد کاتالوگی آن هم نه‌چندان ارزنده است که اطلاعات ارزشمندی نه در چندی و نه در چونی به مخاطب نه تنها دانشگاهی و علمی بلکه به مردم هم نمی‌دهد. چراکه اگر کاتالوگ می‌بود باید مشخصات و اطلاعات هر سکه همچون وزن و اندازه و نوشته‌ها و چیزهایی از این دست می‌آمد. در واقع نویسندگان به کتاب‌سازی روی آورده‌اند و برای معرفی یک سکه، کتابی با سکه‌های ساسانی و عرب‌ساسانی ساخته‌اند که به‌هیچ‌روی نوشته‌های کتاب با این تصویرها نه ارتباطی برقرار می‌کند و نه انسجام و ساماندهی منطقی و مناسبی دارد. پیشنهاد نگارندگان به نویسندگان کتاب این است که به جای کتاب‌سازی با حذف تصویرهای غیرمرتبطی که در کتاب آورده شده است به نگاشتن مقاله آن هم در ساختار مقاله‌ای علمی با بهره‌مند شدن از جستارهای علمی جدید فارسی و غیرفارسی روی بیاورند. از سویی اگر نویسندگان این کتاب بر آن هستند تا این کتاب را دوباره چاپ کنند بهتر است تصویرهای سکه‌های عرب‌ساسانی این کتاب را با افزودن مشخصات سکه‌شناسی آن و محل دقیق یافت آنها منتشر کنند در غیر این صورت چاپ کتابی با تصویر سکه‌هایی که محل یافت آنها روشن نیست این اندیشه را به ذهن متبادر می‌کند که سکه‌ها شوربختانه از حفاری غیرقانونی به دست آمده‌اند و در حالت بدبینانه ساخته دست متقلبان است از همین روی معتبر و علمی قلمداد نمی‌شود.

موزه اشاره شود، در غیر این صورت سکه‌ها از کاوش‌های غیرمجاز به دست آمده است و نوشتن کتاب یا مقاله براساس یافته‌های باستانی که از حفاری غیرمجاز به دست آمده معتبر قلمداد نمی‌شود چرا که اصالت اشیاء به‌هیچ‌روی روشن نیست و نمی‌توان به آنها اعتماد کرد.

نتیجه نویسندگان نیز معتبر و علمی نیست. نویسندگان در برآیند کتاب چنین می‌آورند که انتساب سکه به افراد و یا گروه‌هایی چون خوارج و فرقه‌ای چون یزیدیه قوی‌ترین گزینه است (امینی و دانشکف، ۱۳۹۴: ۳۰). در واقع نویسندگان کتاب با پیروی از دیدگاه ملک‌ایرج مشیری که شماری از سکه‌های عرب‌ساسانی را به یزیدیان و گروه‌های ناشناخته‌ای از خوارج و گروه‌هایی از این دست نسبت داده است، این سکه را به خوارج و فرقه یزیدیه و ... نسبت داده‌اند این درحالی است که ملک‌ایرج مشیری در نتیجه خوانش نادرست برخی از واژه‌های پهلوی و با توسل به برخی خیال‌پردازی‌های ناشیانه و غیر علمی بسیاری از سکه‌های عرب‌ساسانی را به مانویان و مزدکیان و یزیدیان و گروه‌های ناشناخته خوارج نسبت داده است و برای اینکه دیدگاه نادرست خود را توجیه کند بسیاری از واژه‌های شناخته شده پهلوی و حتی برخی از نام‌های ضرب‌خانه‌ها و تاریخ‌های ضرب را به گونه‌ای دیگر خوانده است (رضائی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۳۳).

با توجه به حجم نوشته‌های کتاب که بسیار ناچیز است و بیشینه کتاب را تصویر سکه‌ها

کتاب‌نامه

الف) فارسی

- رضائی باغبیدی، حسن. (۱۳۹۰). «درباره چند مهرنوشته و سکه‌نوشته ساسانی و عرب-ساسانی»، آینه میراث، سال نهم، شماره یکم (پیاپی ۸۴): ۷۳-۸۹.
- رضائی باغبیدی، حسن. (۱۳۹۳). سکه‌های ایران در دوره اسلامی از آغاز تا برآمدن سلجوقیان، تهران: سمت.
- گاریلدی، آندرئا (۱۳۹۶) تاریخ و سکه‌های ساسانی، ترجمه شاهین آریامنش، تهران: آریارمنا.
- منصور، جهانگیر، (۱۳۹۶). قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۵، تهران: دیدار.
- نصرالله‌زاده، سیروس. (۱۳۸۱) «سکه مسی عرب ساسانی». کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۳۶، دی ۱۳۸۱: ۸-۶.

ب) نافرسی

- Album, S. (2011). *Checklist of Islamic Coins*, 3rd ed., Santa Rosa.
- Album, S. & Goodwin, T. (2002). *Sylloge of Islamic Coins in Ashmolean: Vol 1: The Pre-reform Coinage of the Early Islamic Period*, Oxford. Ashmolean Museum.
- Bates, M. (1986). *Arab-Sasanian Coins*, .Encyclopedia Iranica Vol. II, Fasc. 3, pp. 225-229.
- Curiel, Raoul, Gyselen, Rika. (1984). *Une collection de monnaies de cuivre arabosasanides* [Studia Iranica. Cahier 2], Paris.
- Gaube, Heinz. (1973). *Arabosasanidische Numismatik*, Volume 2 of Handbücher der Mittelasiatischen Numismatik, Klinkhardt & Biermann, Braunschweig.
- Gyselen Rika. (2000). *Arab-Sasanian Copper Coinage*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Mochiri, Malek Iradj. (1972). *Études de numismatique iranienne sous les Sassanides*, tome I, Téhéran.
- Mochiri, Malek Iradj. (1977). *Étude de numismatique iranienne sous les Sassanides et Arabo-Sassanides*, tome II, Téhéran
- Morton and Eden Ltd. (2011). *Important coins of the Islamic World*, Catalogue no. 48, London.
- Walker, John. (1941). *A Catalogue of the Mubammadan Coins in the British Museum*, Vol I: A Catalogue of the Arab-Sasanian Coins, London.
- Drouin, Edmond (Edme-Alphonse). 1886. *Observations sur les monnaies à légendes en pehlevi et pehlevi-arabe*, Paris.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

© 2022 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. [Open Access](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.

Arab-Sasanian Coins

A Review of A Special Coin, in the Transition Period from Sasanid to Islamic

Shahin Aryamanesh¹, Houshang Rostami²

Abstract

After killed Yazdgerd III the last king of Sasanian Empire and Decline Empire, Muslim rulers immediately mintage coins that called Kasravi that named Arab-Sasanian coins by scholars today. Investigation about Arab-Sasanian coins is an important archaeological subject and many scholars published some books and articles about that. This paper critically reviews the book entitled “A Special Coin, in the Transition period from Sassanid to Islamic”. This book is not a research book in the field of Arab-Sasanian coinage, but a catalog in this field that does not have much value and it does not provide valuable information to the academic and scientific community, and to the general public.

Keywords: Coin, Sasanian Empire, Arab-Sasanian Coins.

¹Tissaphernes Archaeological Research Group, Ihcs, Tehran, Iran (Corresponding Author)
 sh.aryamanesh@ihcs.ac.ir

²Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran Rostami.Houshang@yahoo.com
Article info: Received: 2 June 2021 | Accepted: 3 July 2021 | Published: 1 July 2022

Citation: Aryamanesh, Shahin; Rostami, Houshang. (2022). “Arab-Sasanian Coins, A Review of A Special Coin, in the Transition Period from Sasanid to Islamic”. *Ancient Iranian Studies*, Vol. 1 (2): 131-141.

<https://doi.org/10.22034/AIS.2022.348546.1020>